

Livet för kort för att vara dammfritt!

Liten damm på ca 1 m³ där kanterna utgörs av skiffer från Grythyttan.

Ta till i överkant när ni köper dammduk så att vattenytan verkligen hamnar på avsedd nivå.

duken längs kanterna blottläggs. Gräv därför ut en hylla strax under den tänkta vattenytan. Hyllan vinklas en aning in mot dammkanten så att kantmaterialet hindras att rulla ner till dammens botten. »

Vatten har alltid haft en dragningskraft på oss människor. Under alla tidsepoker har vatten spelat stor roll i trädgården, men har i dag blivit extra populärt. Den stora skillnaden mot förr är att nu har praktiskt taget alla möjlighet att omge sig med detta rogivande element utan att det behöver kosta särskilt mycket. En liten tunna med en dvärgnäckros på en balkong kan räcka för att skapa en plats för kontemplation.

Fokus i denna artikel är på vatten i den lilla trädgården och den naturlika dammen. Mitt mål när jag skapar vattenmiljöer är att de ska fungera utan avancerade reningsanläggningar. Mina dammar är byggda för att hysa grodor, salamandrar och även fisk. Här ska också finnas sländor och andra vattenlevande insekter samt möjlighet för områdets igelkottar och småfåglar att släcka törsten.

NÅGRA AV DAMMBYGGETS GRUNDSTENAR

PLACERING

Man bör välja en plats som inte är alltför solexponerad, eftersom algerna då kan ta överhanden. Några timmar sol per dag är dock nödvändigt om man vill njuta av näckrosens vackra blommor.

STORLEK

Gör gropen något större än vad man först planerat. Det är lätt att förbise att växterna i vattnet och runt dammen ofta blir större än vad man tänkt sig varvid den fria vattenytan kraftigt reduceras.

MATERIAL

Vill man forma dammen själv är gummiduk det givna alternativet. Plastduk är ett

billigare alternativ, men detta material är inte lika tåligt och elastiskt. Om olyckan är framme och ett hål uppstår på en gummiduk kan den lagas på samma sätt som en cykelslang.

Köp även en något större duk än vad som teoretiskt går åt. Det är viktigt att duken når en bit upp på land så att nivån på vattenytan verkligen hamnar där man har tänkt sig.

DJUP

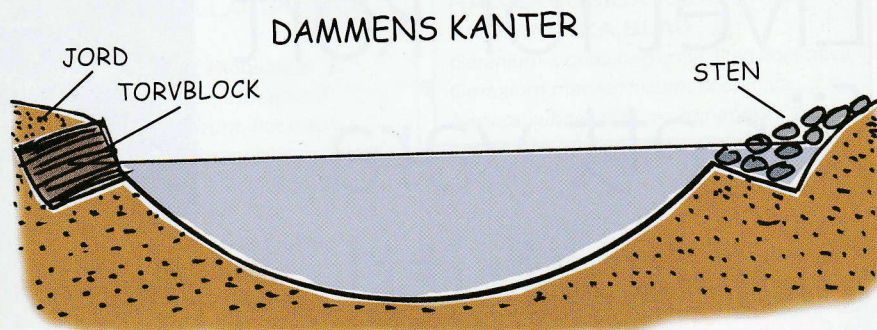
Gräv ett djupare parti, ca 1 m, där näckrosor eller andra vattenväxter som är anpassade för djupt vatten kan placeras. Då behöver man inte ta in och förvara dessa växter frostfritt under vintern. Vill man också slippa ta in sina guldfiskar eller koikarpar är ett djup på minst 1,5 m att rekommendera.

Glöm inte bort att beakta säkerhetsaspekterna. En damm får inte vara djupare än 20 cm i miljöer där barn vistas, gäller även i trädgården, såvida man inte har ett staket runt dammen eller tomt.

Se även till att dammen har ett grundare parti där djur som har trillat i enkelt kan ta sig upp på land.

KANTER OCH BOTTEN

Svårast med att bygga en naturlig damm är att få till övergången mellan vatten och land utan att gummiduken syns. Även om man har tänkt sig att täcka gummiduken med grus eller småsten är det lätt att dessa material rullar ner till dammens djupaste del varvid gummi-

Gräv ut en hylla strax under den tänkta vattenytan och som lutar in mot dammkanten. Då går det lättare att dölja dammduken med sten eller torvblock.

Innan gummiduken läggs på plats bör gropen fodras med markduk eller liknande för att hindra att vassa stenar gör hål på duken. Gamla heltäckningsmattor eller liknande duger också bra.

VATTENSORK

Vatten i trädgården drar till sig många objudna gäster, t ex vattensork. Denna gnagare har för vana att gräva gångar som mynnar strax under vattenytan för att på så sätt skydda sig mot upptäckt. Vattensorken skiljer inte på naturliga eller konstgjorda vattensamlingar. När sorken så småningom stöter på gummiduken är det en enkel match för den att med sina vassa framtänder göra hål på duken varvid vattennivån sänks. Detta har jag upplevt ett flertal gånger och många timmar har lagts ner på att söka efter hålet i duken. Detta sökande förenklas inte av att jag har lagt ner mycket arbete på att dölja gummiduken med sten eller annat material. Mitt råd är därför att fodra dammens kanter med kycklingnät ner till ett djup på ca 30 cm. Djupare än så gräver normalt inte vattensorken sina gångar. Kycklingnätet läggs på plats före gummi-

duken och bör täckas med markduk eller liknande för att eliminera risken för att vassa trådar i nätet sticker hål på duken.

VATTENPÅFYLNING

När alla förberedelser är klara och duken är på plats, men utan att överskottet har klippts bort, är det dags att fylla på vatten till den nivå man tänkt sig. Det är först när vattnet med sin tyngd har format gummiduken efter dammens väggar och botten som man vet hur mycket man behöver klippa bort. Innan detta sker bör även materialet som ska dölja övergången mellan vatten och land läggas på plats. Jag brukar använda sten, grus eller torvblock för att dölja gummiduken och för att åstadkomma en kantzon som ser naturlig ut. Först när detta arbete är klart är det dags att klippa bort överskottet av gummiduken.

VATTENNIVÅN

Det är knappast någon risk att det blir för mycket vatten i dammen på grund av regn. För säkerhets skull kan man forma den övre kanten på gummiduken till ett bräddavlopp på lämplig plats längs kan-

terna. Under en solig sommardag kan vattennivån sjunka ca 5 mm på grund av avdunstning. Om vattenytan dessutom har kontakt med torvblock eller annat material som kan verka som veke kan betydligt mera vatten försvinna per dag.

DAMMENS BOTTEN

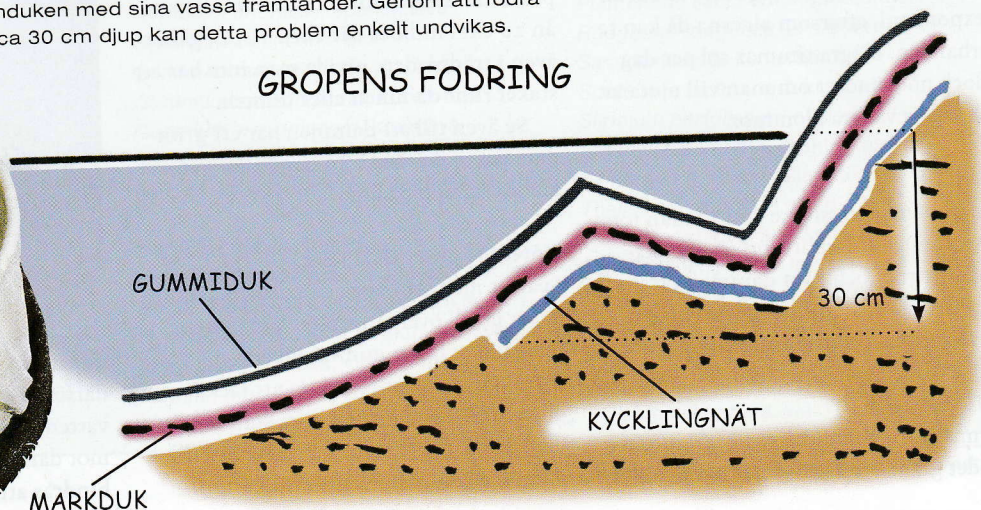
Oftast har man ingen jord på dammens botten utan näckrosor och andra bottenlevande växter planteras i särskilda krukor fyllda med lerhaltig jord. Problemet med att odla i kruka är att växternas utveckling hämmas. Det är också svårt att få till en ymnig grönska bestående av kransslinga (*Myriophyllum verticillatum*), vattenpest (*Elodea canadensis*) eller liknande som har förmåga att konkurrera med alger.

Under många år försökte jag förgäves att med alla medel få bort "algsoppa" som färgade vattnet grönt i en av mina dammar. När jag en höst försökte fånga upp mina guldfiskar inför vinterförvaringen i garaget kunde jag konstatera att vattensorkarna hade fyllt botten med ett tjockt lager jord från den intilliggande rabatten. När jag till slut hade lyckats få fatt på de flesta fiskarna nere i "geggan"

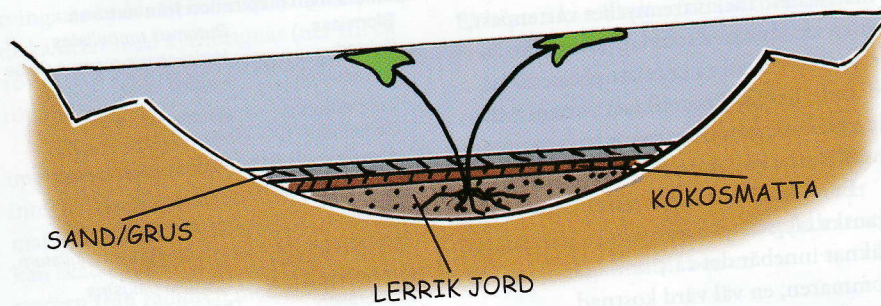
Vattensork kan lätt skada dammduken med sina vassa framtänder. Genom att fodra gropen med kycklingnät ner till ca 30 cm djup kan detta problem enkelt undvikas.

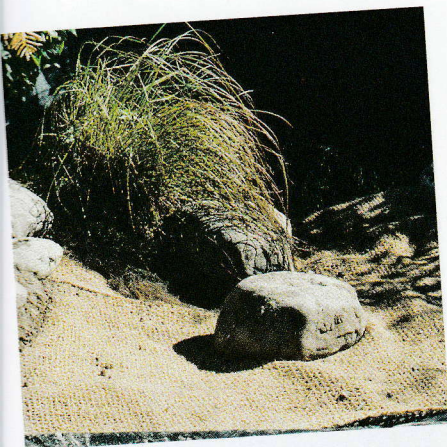
GROPENS FODRING

DAMMENS BOTTEN

Genom att placera lerrick jord på dammens botten som täcks av en kokosmatta skapar man idealiska växtbetingelser för näckrosor och andra bottenrotade sumpväxter.

fattade jag ett mycket lyckat beslut. I stället för att försöka få bort all jord fördelade jag den i ett 5-10 cm tjockt lager utmed hela botten. Därefter täcktes jorden med en kokosmatta (finns att köpa i de större växtbutikerna). På utvalda platser klippte jag hål i kokosmattan så att näckrosstockar och andra bottenlevande växter kunde planteras direkt i jorden. Därefter täcktes kokosmattan med grov sand för att hindra att mattan flöt upp. I en närbelägen sjö insamlades kransslingans klubbliknande övervintringsorgan, tyrioner. Dessa utgörs av hårt ihopknut-

na skottspetsar, vilka flyter på vattenytan under hösten för att senare sjunka till botten. På våren slår de rot och börjar växa mot vattenytan. Följande år fick jag en fantastisk skog av undervattensslingor och frodigt växande näckrosor. Svålgerna har sedan dess varit spårlost försvunna utan vare sig filtrering eller andra tekniska hjälpmedel.

DAMMEN PÅ DEN LILLA TOMTEN

Min tomt i Täby är endast på 250 m² inkl hus och garage. Det blir därför inte myck-

et plats över för trädgården. Att dessutom få plats med 7 m³ vatten för att hysa fisk året runt är en utmaning. Lösningen på den till synes omöjliga uppgiften uppstod när jag integrerade dammen med uteplatsen. Jag byggde helt enkelt uteplatsen ovanpå vattnet såsom en brygga. Bryggan är en fantastisk plats att ligga på och titta ner i vattnet. Fiskarna älskar att söka skuggan under träkonstruktionen när solen är som starkast. Dessutom skapades en miljö som hade en lugnande inverkan på fiskarna. Hit kunde fiskarna också dra sig undan från nyfikna katter.

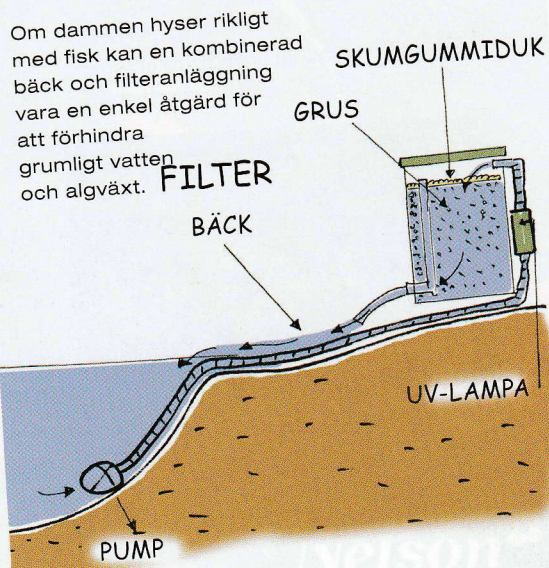
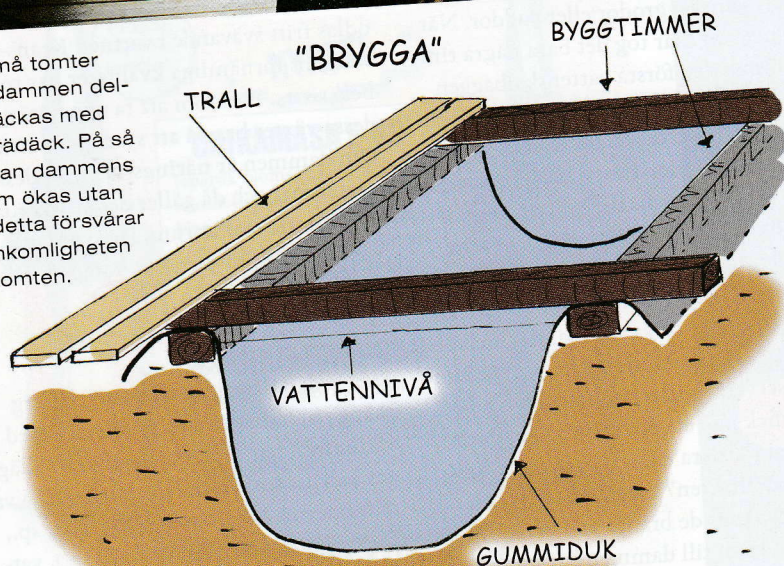
FILTER, PUMP OCH UV-LAMPA

Att kombinera dammen med en liten bäck där vattnet porlar fram ger ytterligare en dimension i trädgården. Om man som jag har mycket fisk som dagligen matas kan ett filter också vara befogat. Vattnet till mitt filter går i botten på en konstgjord bäck för att därefter passera en UV-lampa (UV-ljus dödar svålgerna) innan det kommer in i filtret (volym ca 50 l). Det filtrerade vattnet rinner därefter via bäcken tillbaka till dammen.

I min damm i Täby har jag ingen jord på botten eftersom fisken, särskilt de

På små tomter kan dammen delvis täckas med ett trädäck. På så vis kan dammens volym ökas utan att detta försvårar framkomligheten på tomten.

stora koikarparna, gärna rör om i bottenmaterial. Tack vare mycket vattenpest, en av de få växter som karparna inte äter och som växer bra utan att planteras på botten, har jag kristallklart vatten. Allt jag behöver göra är att skörda vattenpest med jämna mellanrum.

Energien för att driva mitt system är ganska blygsam, ca 200 watt. I pengar räknat innebär det ca 5 kr/dag under sommaren, en väl värd kostnad.

VATTENVÄXTER

VÄXTENS BYGGNAD

Att växa i vatten med rötterna i bottenmaterial är ingen lätt uppgift. Det är bristen på syre som utgör problemet. För att leva i denna miljö måste växterna kunna transportera syre från luften ner genom blad och stjälkar och vidare till rötterna. Näckrosor, vass och kaveldun är exempel på växter som har utvecklat dessa luftkanaler.

Ett annat problem med att växa på lite djupare vatten är bristen på ljus. Många växter har därför tunna blad för att de ska vara så billiga som möjligt att tillverka, t ex näckrosens undervattensblad.

Även vattnets rörelser kan utgöra ett mekaniskt problem för växterna. Bladen har därför ofta ett dillikt utseende för att minska motstånd av vattnets rörelser, t ex kransslinga, vattenmöja (*Ranunculus aquatilis*) och hästsvans (*Hippuris vulgaris*).

LÄMPLIGA DAMMVÄXTER

Vid valet av lämpliga växter kan man ta hjälp av naturen. Många av de arter som växer i diken eller längs sjö- och åstränder passar utmärkt i trädgårdsdammen (se växtlistan nedan). Vitmossa, *Sphagnum* sp., kan med fördel användas för att skapa en brygga mellan vatten och land. Även andra mossor kan ge vackra och spännande inslag i de fuktigare partierna. Utöver växterna i tabellen finns ett stort urval av passande arter i växtbutikerna.

Kabbleka är ett måste i den naturlika dammen!

Växtlista med inspiration från naturen

Blomvass	<i>Butomus umbellatus</i>
Dyblad	<i>Hydrocharis morsus ranae</i>
Gul näckros	<i>Nuphar lutea</i>
Gul svärdslija	<i>Iris pseudacorus</i>
Gäddnate	<i>Potamogeton natans</i>
Hornsärv	<i>Ceratophyllum demersum</i>
Hästsvans	<i>Hippuris vulgaris</i>
Kabbleka	<i>Caltha palustris</i>
Kransslinga	<i>Myriophyllum verticillatum</i>
Kräkklöver	<i>Potentilla palustris</i>
Kärrbräken	<i>Thelypteris palustris</i>
Missne	<i>Calla palustris</i>
Pilblad	<i>Sagittaria sagittifolia</i>
Sjögull	<i>Nymphoides peltata</i>
Smalkaveldun	<i>Typha angustifolia</i>
Slokstarr	<i>Carex pseudocyperus</i>
Svalting	<i>Alisma plantago-aquatica</i>
Vattenaloe	<i>Stratiotes aloides</i>
Vattenbläddra	<i>Utricularia vulgaris</i>
Vattenmöja	<i>Ranunculus aquatilis</i>
Vattenpest	<i>Elodea canadensis</i>
Vitmossa	<i>Sphagnum</i> sp.

DJURLIV

FISKAR

Guldfisk och koikarp kan övervintras i dammen. Under vintern bildas emellertid sumpgas, metan, när döda växtdelar förmultnar. Denna gas är mycket giftig för fiskar och därför måste man se till att en del av vattenytan hålls isfri så att sumpgasen kan ventileras bort. Jag har valt att täcka min damm i Täby med några skivor kanalplast (tjocklek 16 mm). Dammens djup på 1,5 m i kombination med dessa skivor gör att vattnet inte fryser förrän temperaturen går under -20 °C. En liten pump som får ytvattnet att cirkulera i kombination med en doppvärmare förhindrar effektivt isbildning under sådana perioder.

GLÄDJEÄMNEN

Dammen i Täby blev till efter ca 20 års boende. Under denna period hade vi aldrig sett vare sig grodor eller paddor. När dammen var klar tog det bara några timmar innan den första vattenskalbaggen hade landat. Likaså dök trollsländor och skraddare upp efter några dagar. Även grodor och paddor var på plats innan en vecka gått. Fåglarna älskar dammen för att bada och släcka törsten under torra perioder. Likaså får vi regelbundet besök av igelkotten som kommer för att dricka och jaga grodor på kvällarna. Att igelkottar är bra på att simma har jag också kunnat observera. Vid ett tillfälle när igelkotten fick upp ett doftspår på en groda kom den för nära dammkanten och föll i vattnet. "Kotten" tog det med ro och simmade längs de branta kanterna tills den kom fram till dammens grundare

parti. Där gick den lugnt upp på land och försvann. Upplevelsen var uppenbarligen inte traumatisk eftersom den återkom kvällen därpå för att återuppta groddjakten. På sommarkvällarna gäller det också att ducka när fladdermössen kommer för att dricka. Man kan lugnt konstatera att den som gräver en grop för andra får lätt vänner däri!

Den som gräver en grop för andra får lätt vänner däri!

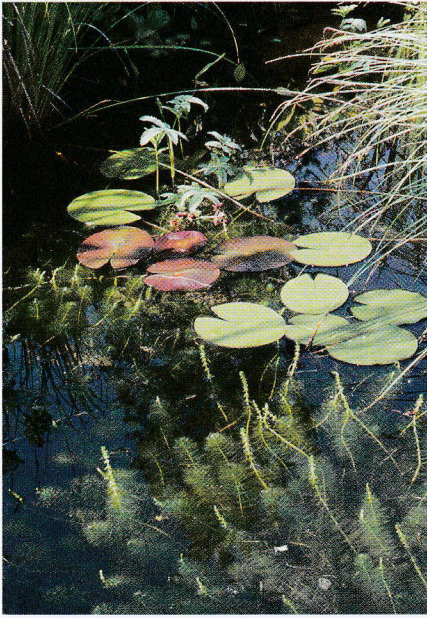
VANLIGA PROBLEM

ALGER kan ibland fördärva dammens estetiska värden. Det handlar om både svävalger och trådalger. Algerna gynnas av mycket ljus, varför dammens placering noga bör övervägas. Halvskugga är helt klart bäst. Alger är också beroende av att näringshalten i vattnet är god, näring som kommer från nedbrytningen av dött organiskt material samt, när man har fisk, fiskarnas avföring.

Det enklaste sättet att bekämpa alger är att införa vattenväxter som tar merparten av sin näring från den fria vattenvolumen. Till denna grupp hör framför allt vattenpest, kransslinga och hornsärv (*Ceratophyllum demersum*). Dessa växter förekommer i stora mängder i naturen och kan därför plockas hem till dammen utan att man behöver få dåligt samvete. Hornsärv saknar rötter och bildar stora bestånd nära ytan. Vattenpest sitter normalt med rötterna i botten, men kan även odlas fritt svävande i vattnet. Kransslingans förnämliga kvaliteter har redan beskrivits. Förutom att ta upp näring är dessa växter bra på att syresätta vattnet. Om dammen är näringsrik växer dessa växter fort och då gäller det att skörda med jämna mellanrum. De skördade växtdelarna blir utmärkt kompost som snabbt bryts ner.

OBJUDNA GÄSTER

Som redan nämnts drar vatten till sig många objudna gäster. Problemet med vattensork har redan behandlats. Tilläggsgas kan att sorken också gör skada på vattenväxterna. Näckrosor (*Nymphaea* sp., *Nuphar lutea*), kaveldun (*Typha* sp.), vattenklöver (*Menyanthes trifoliata*), svalting

Kransslinga, här tillsammans med vit näckros, kråklöver och starr, skapar vackra undervattensskogar som både syresätter vattnet och försvårar algernas tillväxt.

(*Alisma plantago-aquatica*) och kabbleka (*Caltha palustris*) är särskilt omtänkta. Även perenner och vedartade växter runt dammen lever farligt när vattensorken har hittat till trädgården. Jag har därför

tvingats skydda dessa växters underjordiska delar med kycklingnät (ner till ca 30 cm) för att hindra att jordstammar och rötter äts upp.

Även RÅDJUR lockas av vatten och uppskattar dammens växtlighet. Om man inte har skyddat botten med t ex kokosmatta finns risk för att rådjurens klövar kan skada gummiduken. På landet blev terrorn från rådjuren med tiden outhärdlig varför ett viltstängsel, 1,8 m högt, införskaffades. Sedan den dagen har jag kunnat sova lugnt på nätterna.

Även KATTER lockas till dammen för att dricka och fiska. I höstas fick jag vid två tillfällen besök av en granne som kom för att lämna tillbaka en gulfisk som hans katt hade burit hem utan att skada den alltför mycket. Det gäller därför att bygga dammens kanter så att katternas fiskafänge försvåras.

Många är rädda för att dammen kan skapa idealiska förutsättningar för MYGGOR. Något sådant har aldrig inträffat hos mig. En damm som sköts med naturen som förebild kommer snabbt att hysa larver av både sländor och dykarskalbaggar och dessa har god aptit på myggans larver. Om man dessutom har fisk i dammen är dessa utmärkta myggbekämpare.

LÖV

På hösten kan bladen från närbelägna träd vålla problem när de faller ner i vattnet. När bladen bryts ner under vintern förbrukas vattnets syre varvid övervintande insektslarver, grodor och fisk kan drabbas av syrebrist. Det finns särskilda nät som under hösten kan spännas över dammen och som effektivt förhindrar att löven sjunker ner till botten.

Problemen till trots har jag aldrig ångrat att jag byggde mina dammar. Problem är ju till för att övervinnas. Jag hoppas därför att min artikel har inspirerat många av Hemträdgårdens läsare att följa mitt exempel.

Text och bild: Tom Ericsson, lärare och forskare, SLU

LITTERATUR

- Elg, R. & Ericsson, T. 2008. **Perenner i vattenmiljö** – Fakta Trädgård-fritid nr 41, SLU, Uppsala.
- Nash, H. 1996. **Low maintenance water gardens** – Sterling publishing Co., Inc. New York.
- ISBN 0-8069-4886-8.

Japanska blomsaxar av absolut högsta kvalitet

Urtag för klippning av ståltråd

PRO CHIKAMASA

NYHET!

CHIKAMASA E-6C

Japansk blomsax med skär av härdat kolstål. Avsedd för blommor, frukt och grönsaker. Har ett tandat överskär för ett säkrare klipp. Klipper även ståltråd. Längd 190 mm.

CHIKAMASA T-55C

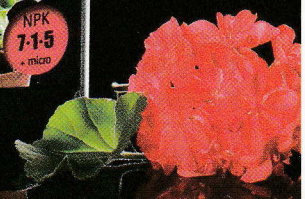
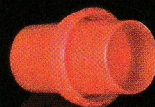
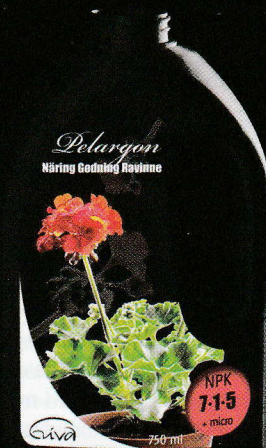
Japansk blomsax med skär av härdat kolstål. Avsedd för blommor, frukt och grönsaker. Längd 190 mm.

Grönyte – Konsult

Box 2 • 791 21 Falun • Tel. 023-296 55 • Fax 023-393 23
www.gronytekonsult.se • info@gronytekonsult.se

♥ *Pelargon*
En helt ny växtnäring

Nelson
GARDEN®

www.nelson.se